

СТАКЛО

ИЗ ЗБИРКЕ
ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА
ЈАГОДИНА

СТАКЛО ИЗ ЗБИРКЕ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА ЈАГОДИНА

Јасмина Трајков

Јагодина, 2024.

Издавач

ЗВЕЗДАРИН МУЗЕЈ ЈАГОДИНА

Кнегиње Милице 82, 35000 Јагодина

www.jagodina.museum

За издавача

Душан Марковић

Аутор

Јасмина Трајков

Фотографије

Ђорђе Филиповић

Порекло илустрација

Историјски музеј Србије

Народна библиотека Србије

Документација Завичајног музеја Јагодина

Дизајн

Ђорђе Филиповић

Штампа

„Златна књига“ Јагодина

Тираж

300

ISBN 978-86-85065-48-4

Публикација је објављена
захваљујући финансијској подршци
Министарства културе Републике Србије

Садржај:

■ Увод.....	5
■ Оснивање и рад јагодинских стаклара.....	6
■ Збирка предмета од стакла Завичајног музеја Јагодина.....	18
■ Каталог.....	27
■ Фабрика стакла Нацка Јанковића.....	28
■ Посуде за пиће.....	41
■ Посуде за сервирање и служење хране.....	120
■ Украсно и друго стакло.....	146
■ Стакло у расвети.....	157
■ Амбалажно стакло.....	160
■ Хотел "Јагодина".....	171
■ Јагодинска пивара.....	174
■ Литература.....	196
■ Са сајта Завичајног музеја Јагодина.....	198

Предмете од стакла, тачније „радиност наше прве фабрике стакла у Мишевићу“ Завичајни музеј је почео да прикупља још 1955. године у време када је музеј функционисао као Музејско одељење при Градском државном архиву.¹ Производи фабрике стакла у Јагодини били су изложени први пут 1964. године на изложби „Годину дана рада музеја у Светозареву“. Изложбени простор музеја се тада налазио на горњем спрату зграде бившег среског Синдикалног већа у улици Бошка Ђуричића бр. 10 (данашња зграда Галерије Музеја наивне и маргиналне уметности). Систематско прикупљање предмета од стакла започело је крајем седамдесетих година прошлог века када је у Музеју почела да ради Мира Бојкић, историчар уметности. Већ крајем 1984. године предмети од стакла из наше збирке били су део изложбених експоната на изложби „Стакло у Србији 19. века“ приређеној у Музеју примењене уметности у Београду, а чији је аутор била Јелица Ђурић.²

Музеј је новембра 1997. године поводом 150 година од оснивања стакларе Аврама Петронијевића, прве фабрике у Србији, организовао стручни симпозијум „150 година стакларства у Србији – стакларе у Јагодини“ у сарадњи са Министарством културе, Српском фабриком стакла из Параћина, Друштвом историчара уметности из Београда и Музејом примењене уметности у Београду. На скупу су учествовали стручњаци из Завичајног музеја

Јагодина, Археолошког института САНУ, Историјског музеја Србије, Музеја града Београда, Музеја Војводине, Музеја примењене уметности, Индустрије стакла Панчево.³ Последњег дана скупа у Завичајном музеју Јагодина отворена је изложба „150 година стакларства у Србији – стакларе у Јагодини“, аутора Маре Бојкић и Милутина Којића, на којој је изложено 80 предмета од стакла.⁴

Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација, 2022. година проглашена је Међународном годином стакла и посвећена је његовој научној, економској и културној вредности. Како је територија града Јагодина колевка националне производње и индустријализације стакла у обновљеној Србији, Завичајни музеј се придружио обележавању Међународне године стакла изложбом на којој је представљено 85 стаклених предмета из музејских збирки израђених у периоду од касне антике до средине 20. века.⁵

Предмети од стакла из збирке Завичајног музеја који су израђени у јагодинској фабрици стакла Нацка Јанковића били су изложени на великој изложби отвореној у Музеју примењене уметности новембра 2022. године „На стакленом путу: уметност стакла и репрезентација у Србији 1850–1950“, аутора Биљане Црвенковић.⁶

³ Књига о стаклу. Зборник радова са симпозијума „150 година стакларства у Србији“, ур. Б. Цветковић, Јагодина 2002.

⁴ М. Бојкић, 150 година стакларства у Србији – стакларе у Јагодини, Јагодина 1997. (каталог изложбе)

⁵ С. Додић, Ј. Трајков, Рађање стакларства у Србији. Стакло из збирки Завичајног музеја Јагодина, Јагодина 2022. (каталог изложбе)

⁶ Б. Црвенковић, На стакленом путу: уметност стакла и репрезентација у Србији 1850–1950, Београд 2022, кат. бр. 25, 43, 45, 49, 60.

¹ Д. Грбовић, 60 година Завичајног музеја у Јагодини (1953/4/5–2013), Јагодина 2017, 131.

² Ј. Ђурић, Стакло у Србији XIX века, Београд 1984.

Слика 1. Аврам Петронијевић (1791–1852), Историјски музеј Србије

Слика 2. Кућа Аврама Петронијевића у Јагодини, крај 19–почетак 20. века, документација Завичајног музеја Јагодина

Збирка предмета од стакла Завичајног музеја Јагодина садржи предмете који су били у употреби у јагодинским кућама од краја 19. до средине 20. века, као и различиту стаклену амбалажу и стакло коришћено у угоститељским објектима. Најзначајнији предмети из збирке свакако су они који су израђени у стаклари Нацка Јанковића. Најновија истраживања променила су датирање већег броја предмета из ове збирке, односно њихову атрибуцију, тако да је највероватније да у збирци нема предмета произведених у стаклари Аврама Петронијевића. Захваљујући подршци Министарства културе Републике Србије у овом каталогу публикована је целокупна Збирка предмета од стакла Завичајног музеја Јагодина као и резултати истраживања историје производње стакла на територији града Јагодина.

ОСНИВАЊЕ И РАД ЈАГОДИНСКИХ СТАКЛАРА

Почетак производње стакла на простору данашње Србије почиње 1846. године у близини Јагодине заслугом тадашњег председника Владе и министра спољних послова Кнежевине Аврама Петронијевића. Ово је уједно била и прва фабрика у Србији, а њено отварање означило је почетак индустријске производње у нашој земљи.

Аврам Петронијевић (Текија, 1791 – Цариград, 1852) био је истакнута личност ондашњег времена, секретар кнежевске канцеларије, уставобранитељ, министар иностраних дела и члан Државног савета. (слика 1) Завршио је основну и трговачку школу у Оршави (Румунија). Говорио је немачки, грчки, влашки, француски, турски и италијански језик.⁷ Преселио се у Србију 1817. године, повевши са собом и родитеље који су се настанили у Јагодини. У граду

⁷Р. Ј. Поповић, *Аврам Петронијевић*, Београд 2012.

су становали и Аврамова супруга и деца све до 1842. године када су се преселили у Београд.⁸ (слика 2)

Након стицања аутономије 1830. године, започео је развој и модернизација живота у Србији. Стакло је било све више у употреби. Користило се у изради прозора на градским кућама уместо хартије, а долазило је и до све веће употребе стакленог покућства по угледу на европски начин живота. Такође, уместо свећа лојаница почињу да се користе лампе на гас. У земљама централне Европе предмети од стакла су представљали најважнији извозни производ. Иако је била богата сировинама за производњу стакла, Србија је стаклене производе увозила. Кнез Милош Обреновић је био заговорник индустријализације, а питање производње стакла постаје од стратешке важности за државу. Пре оснивања стакларе у Јагодини, домаћу производњу стакла покушали су да покрену Никола Станојевић 1832. године и Павел Адамовић 1838.⁹ Станојевић је обишао целу кнежевину у потрази за погодним местом на коме би могла да се подигне фабрика, али се овај покушај завршио без успеха. Павел Адамовић из Вуковара поднео је кнезу предлог за оснивање стакларе уз детаљно разрађен план и прорачуне. Он је сматрао да би, као што се то ради у свету, фабрику требало да о свом или народном трошку подигне сам кнез, а себе је препоручио за управитеља. Кнез није био расположен за инвестирање сопственог новца, а Адамовићев предлог о подизању фабрике предао је Совјету на мишљење, али је на томе све и остало.¹⁰

„Прво земаљско индустријално заведеније”, односно прву стаклару у Србији, уједно и прво индустријско постројење, основао је Аврам

Петронијевић поставши тако први индустријалац у нововековној Србији. Петронијевић се први пут крајем 1839. године писмено обратио Државном савету са молбом да му се одобри кредит за изградњу фабрике стакла. Није сачекао одговор јер је у пролеће 1840. због политичких прилика морао да оде из Србије. Молбу за отварање фабрике поново је поднео Државном савету у пролеће 1843. године. Истичући да му је у првом плану општа корист и напредак Србије, у молби је, између осталог, тражио „искључиво право на 14 година да нико други стаклару не може подићи у земљи”, бесплатну сечу и коришћење дрвета за ватру и пепела на Црном врху, као и експлоатацију потребног камена за зидање фуруна и производњу стакла.¹¹

Кнез Александар Карађорђевић сагласио се 31. марта 1843. са решењем Савета и Петронијевић је добио концесију на производњу стакла и експлоатацију сировина на 12 година. Неповољна политичка ситуација и заоштрени односи са кнезом Александром Карађорђевићем били су разлог због ког стаклара није прорадила. Аврам Петронијевић је био протеран из Србије, али је пре одласка, јула 1843. године, са јагодинским окружним начелником обишао Црни врх, изабрао имање поред реке Белице и узео га у закуп од житеља села Мишевић.

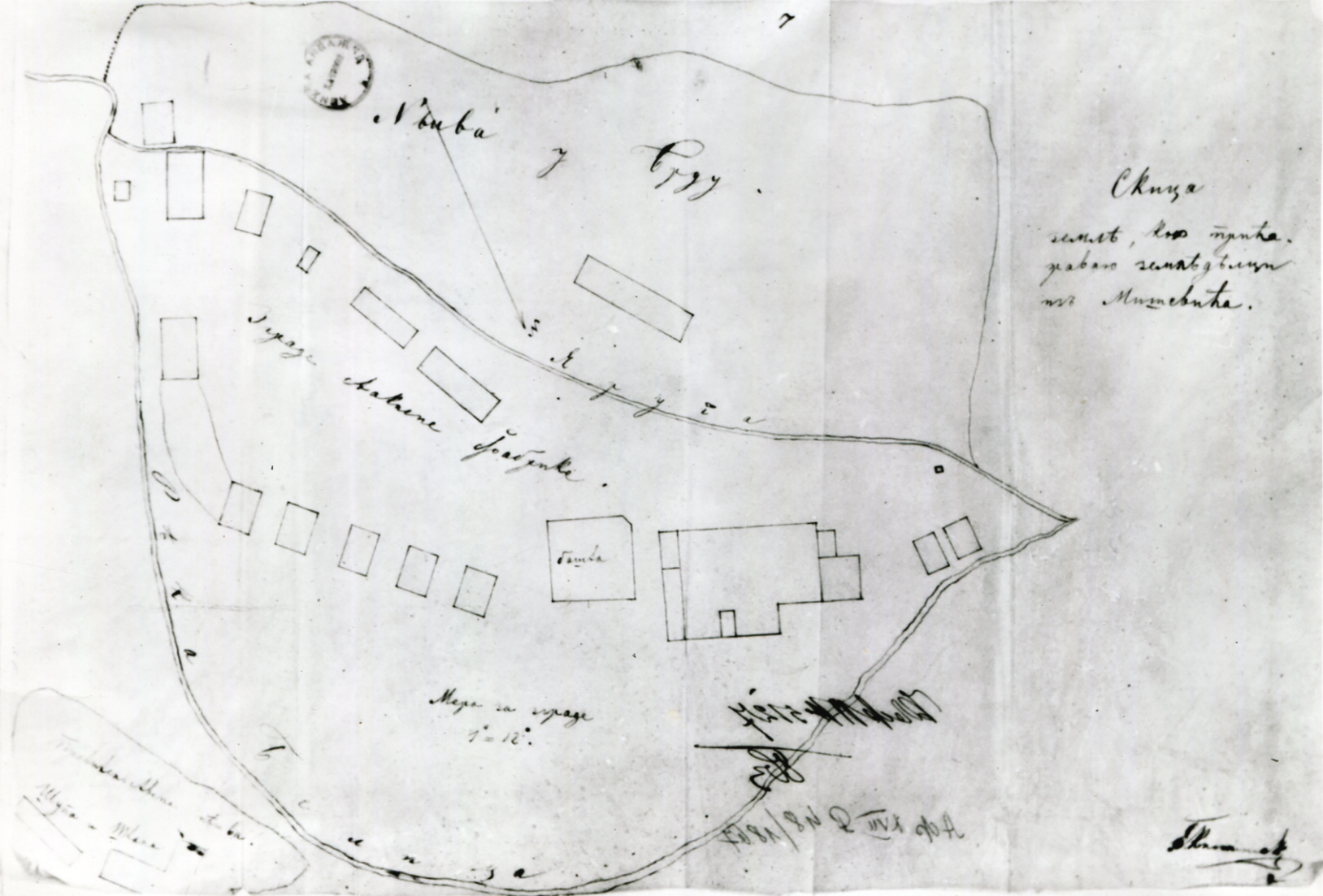
Петронијевић се из емиграције вратио септембра 1844. Две године касније поново се обратио молбом кнезу у којој га је подсетио на решење из 1843. године и тражио да му се потврди дозвола за подизање стакларе. Одобрење и повластице за отварање фабрике и експлоатацију сировина без накнаде добио је марта 1846. године и то на 12 година, почев од 1. јануара 1847, уз право да 30 година на Црном врху бесплатно користи природне ресурсе за производњу. Фабрика је подигнута на закупљеном и делом купљеном

⁸ Н. Станојловић, *Аврам Петронијевић (1791–1852): прилози за биографију*, у: Књига о стаклу, 57–75.

⁹ Ј. Ђурић, *нав. дело*, 24–28.

¹⁰ Б. Црвенковић, *нав. дело*, 19–20.

¹¹ Н. Станојловић, *нав. дело*, 66.

Слика 3. План фабрике стакла Аврама Петровићевића у селу Мишевић, 1864, документација Завичајног музеја Јагодина

земљишту, које се налазило између реке Белице и села Мишевића и Белице, на обронцима Црног врха, делу масива Гледићких планина, на рути од Јагодине према Крагујевцу. Ово место, које ће касније добити име „Аврамовац“, је било погодно јер је у близини било довољно камена белутка, добре текуће воде и доста шума.

У оквиру фабричког комплекса саграђене су зграде за потребе фабрике, али и станови за

раднике. (слика 3) Главна зграда, која је названа „Стаклана“, озидаана је од печене цигле и покривена је храстовом шиндром. Имала је пет пећи (фуруна) од којих су две служиле за топљење стакла и имале су по девет лонаца. Преостале су служиле за каљење стакла, сушење дрва која су служила за гориво и за печење опеке за грађење пећи. У Стаклани се на стари начин размекшавала и издуживала течна стаклена маса. Растезање стакла

за прозорска окна вршено је у суседној малој згради на нов начин одмотавањем и издуживањем размекшане стаклене масе.

Око Стаклане су биле мање зграде и шупе различите намене, где се обављао даљи процес производње, као и за смештај готових производа. У близини Стаклане налазили су се: радионица озидана каменом са два одељења за израду лонаца у којима се топило стакло, шупа од пружа за смештај стаклених предмета и издробљених белутака и комора за калупе. У мањој згради са две просторије и баштом испред била је канцеларија.

На Белици су биле две воденице за дробљење камена са кућом за воденичара и једна воденица за брушење стакла. Фабрика је поседовала и ковачницу, магацин за камен, шталу за осам коња са просторијом за коњушара и шупу за сено. За печење камена, пре топљења са осталим материјалима, служила је пећ од опека.

За раднике и њихове породице подигнуто је неколико стамбених зграда: једна кућа од плетера са 12 соба и три заједничке кухиње са фурунама за печење хлеба, као и 5 кућа од плетера са по 4 собе једнаке величине и по једном кухињом са огњиштем. У близини је била велика пећ за печење хлеба, као и механа, касапница и мања продавница.¹²

Фабрика је радила по тада већ застарелом немачко – чешком систему по коме се прављење стакла заснивало на топљењу мешавине поташе и издробљеног камена белутка, са додатком креча и земље. Поташа је добијена сагоревањем буковог и храстовог дрвета из јастребачке шуме, јер околне шуме нису задовољавале потребе фабрике, а камен белутак је допреман из Ваљева.

Опрема је набављена у Баварској, а мајстори су доведени из Баварске и Чешке, па је и

технологија израде стакла била слична оној која је примењивана у чешким и баварским мануфактурама. Главни посао обликовања у стаклари обављали су искључиво странци који су за то имали искуства и који су и били одговорни за успостављање целог производног процеса. Споредне послове је обављало домаће становништво. Пословођа стакларе био је земунски трговац Константин Томић.

Израда разних стаклених предмета вршена је дувањем или ливењем течне стаклене масе у земљаним, дрвеним или месинганим калупима разних облика. На основу очуваних докумената зна се да је 1853. године фабрика поседовала месингане калупе за пресовање бардака, чанака, чаша, таслица, запушача разних облика, чирака од три свеће, стакла за лампе, стаклених украса у облику звезде, земљане и дрвене калупе за ливење чаша и флаша разних облика.¹³

По техничком уређењу и начину производње заснованом на ручном раду и воденом погону, ова фабрика, заправо мануфактура, је била застарела, али као прва те врсте у Србији одговарала је тадашњим потребама градског и сеоског становништва.¹⁴ Њен највећи значај је у томе што је представљала почетак развоја индустрије стакла у Србији.

Прво стакло у фабрици Аврама Петронијевића произведено је на дан Светог Климента, 25. новембра по старом, односно 8. децембра по новом календару, 1846. године. Тог дана је кнез Александар Карађорђевић прослављао крсно име у Тополи, уз присуство бројних угледних званица. Као први производ стакларе, кнезу је у Тополу послато „неколико великих чаша“ које су биле украшене гравираним стиховима Симе Милутиновића Сарајлије „Пијте

¹² Н. Вучо, *Развој индустрије у Србији у XIX веку*, Београд 1981, 184–185.

¹³ Исто, 184.

¹⁴ М. Бојкић, *Стакларе у Јагодини*, у: Књига о стаклу, 40–42.

уставовци" из којих су гости наздрављали током славља.¹⁵

У лето 1846. године, свега неколико месеци по оснивању, у фабрици стакла је избила епидемија трбушног тифуса која се брзо ширила јер у округу није било лекара. Болест су донели Немци који су дошли да раде у фабрици, а епидемија је осим фабричких радника захватила и становнике околних села. Аврам Петронијевић је позвао др Јосифа Панчића, који је у то време чекао у Београду за пријем у службу, да прихвати место фабричког лекара у Белици. Ове дужности се Панчић прихватио 31. јануара 1947. године и успешно зауставио епидемију. Због успеха у лечењу и односа према пацијентима, становништво Јагодине је тражило да се Панчић постави за окружног лекара, што је била и његова жеља. Попечитељство унутрашњих дела је фебруара 1847. године поставило Панчића за „контрактуалног градског лекара II класе и привременог физикуса Округа јагодинског“.¹⁶

Према сачуваним изворима, кнез Александар Карађорђевић је почетком јула 1947. године посетио фабрику стакла Аврама Петронијевића.¹⁷ У пратњи кнеза били су епископ шабачки Мелентије, начелник Округа крагујевачког потпуковник Јовица Николајевић, начелник Округа јагодинског мајор Ранко Матејић, председник суда Срећко Поповић, протојереј Јован Симеоновић и остале угледне личности. Кнез је кренуо из Крагујевца, а на успутним станицама су му приређени свечани дочеци. Најпре су у селу Буковорцу кнезу у сусрет изашли кметови Округа јагодинског са среским начелником Илијом Николићем. Други дочек је организован у близини

Таборишта, да би кнез са својом пратњом стигао у стаклару Аврама Петронијевића око 10 сати ујутру. Овде му је приређен свечани дочек, уз пуцње из прангија и пушака. Пуцање је настављено и током ручка када је приређено и весеље уз музику. Након ручка, кнез је обишао фабрику. Увече је читав крај био осветљен, а пред „колибом Његове Светлости“ постављена је и посебно осветљена слика. На њој је био представљен портрет вожда Карађорђа, испод кога је насликан лик кнеза Александра Карађорђевића. Десно од кнежевог портрета насликан је Аврам Петронијевић, а лево Тома Вучић Перишић. Испод Петронијевићевог портрета налазио се натпис: „Србски Памјатник Устава слободе“, док је испод Вучићевог портрета писало: „Србски Памјатник храбрости слободе“. Уз кнежев портрет се налазио следећи натпис: „Као што се отац мишицом и мачем храбро борио за слободу, тако Син индустријом и у свачем темељ ставља србском роду!“

Ујутру је кнез присуствовао изради стаклених производа. Као поклон владару израђена су три сатљика (боца за алкохолна пића) и две чаше. За високе званице израђене су стаклене чутурице за воду, а остали чланови свите добили су на поклон различите производе: чаше, чираке и слично. Кнез је обдарио раднике у фабрици и одржао кратак говор, а потом се вратио у Крагујевац.

Три године касније кнез је поново дочекан у Јагодини. Он је у пратњи породице путовао по Србији у периоду од 12. до 28. јуна 1851. године. Једно од места које је овом приликом посетио била је и Јагодина. Кнез и његова породица отпутовали су 12. јуна у Тополу. Ту су се задржали неколико дана, а онда су посетили манастир Благовештење у рудничком округу.¹⁸ Планирано је да кнез даље посети Крагујевац и да се потом преко Јагодине,

¹⁵ *Србске новине*, 29. новембар 1846, 2.

¹⁶ *Од Карла Белонија до Јосифа Панчића 1839–1847. Прилози за историју здравства у Јагодинском округу*, прир. Д. Танић и Д. Јовановић, Јагодина 2005, 57–59.

¹⁷ *Новине читалишта београдског*, 11. јул 1847, 1.

¹⁸ *Србске новине*, 23. јун 1851, 272.

Свилајнца, Пожаревца и Смедерева врати у Београд.

Окружни начелник Јагодине, у пратњи „још једног отменог лица“, кренуо је кнезу у сусрет 23. јуна и дочекао владара у Крагујевцу. Потом је владарска породица у пратњи начелника јагодинског и крагујевачког округа кренула ка Јагодини. На граници два округа, као и на путу између села Сабанта и Сугубина, владара је дочекао окупљен народ. Кнез је најпре посетио фабрику стакла Аврама Петронијевића. Овде је био приређен ручак, а након одмора, кнез се са свитом упутио у Јагодину, где је стигао у шест часова поподне. Кнеза је дочекало свештенство, чиновништво и велики број становника Јагодине. Улазак владарске породице у град објављен је пуцањем прангија и звоњавом црквених звона. Сутрадан је кнез, са супругом Персидом, ћерком Клеопатром и сином Петром присуствовао литургији у цркви Светог архангела Михаила, након чега је „цркви богат прилог учинио“. У црквеној порти је приређен ручак коме је присуствовало свештенство, чиновништво и грађани првог реда. Током ручка непрестано су пучале прангије и звонила црквена звона. Уследило је народно весеље у част високог госта које је трајало до касно у ноћ. Сутрадан је владарска породица испраћена до реке Мораве. У селу Рибаре послужен је доручак, а онда је путовање настављено даље ка Свилајнцу.¹⁹ Путовање кнежевске породице завршено је посетом Смедереву, након чега се кнежевска породица вратила у Београд.²⁰

Фабрика Аврама Петронијевића је имала прихода, али су јој недостајала обртна средства помоћу којих би покренула нове инвестиције и модернизовала постојећу производњу. Озбиљну

конкуренцију представљао је велики увоз стакла из Аустрије. Убрзо по отварању фабрике показало се да производња није рентабилна због бројних непланираних трошкова. Петронијевић је морао све више да се лично ангажује, а имао је и све већа и већа потраживања од Владе. Улазио је у позајмице и стављао своју имовину под хипотеку. Због високих издатака који производњом нису могли да се покрију, Петронијевић се 17. маја 1851. уортачио са дотадашњим надзорником фабрике Томићем, али је морао поново да се задужи. Тада је целокупно непокретно имање ставио под хипотеку.²¹

Фабрика је радила све до изненадне смрти Петронијевића која га је задесила 1852. године приликом дипломатске мисије у Цариграду.²² Исте године фабрика је прешла у државно власништво на име Петронијевићевог дуга државној каси. Аврамова породица се након његове смрти нашла у тешком материјалном стању, па се обратила држави за помоћ. Савет је после дуге и оштре полемике донео одлуку о откупу стакларе са земљиштем и тиме је привремено спасила пропасти, али није успела да је изда под закуп и покрене производњу. Уређаји Петронијевићеве стакларе су демонтирани 1868. године и смештени у државну воденицу.

Фабрика стакла је била Петронијевићев највећи неуспешни пословни подухват у кога је он ушао више с dobrим намерама него са прорачунима. На путу су му се нашле бројне препреке, пре свега застарела технологија производње и људска радна снага чије је ангажовање поскупљивало производни процес, док је у исто време увоз стаклене робе био у сталном порасту.

Оживљавање српске производње стакла

¹⁹ Србске новине, 26. јули 1851, 323–324.

²⁰ Србске новине, 7. јул 1851, 294.

²¹ Р. Ј. Поповић, *нав. дело*, 242–243.

²² Србске новине, 21. април 1952.

дошло је тек после доношења Закона о потпомагању домаће индустрије из 1873. године. Дозволу за оснивање нове фабрике стакла у Јагодини добио је 7. августа 1879. године Јулије Бозитовац. Фабрика се налазила на крају Левачке чаршије, на старом друму према Крагујевцу. Указом кнеза Милана Обреновића од 7. августа 1879. године Бозитовцу је, осим да отпочне са радом и да експлоатише сировине, дозвољено и да у року од десет година може да увезе из иностранства машине, делове машина, справе и оруђа, као и други материјал за израду стакла без плаћања царине и такси.²³ Уз Бозитовца се као оснивачи стакларе помињу и Стефан Шлајфер и Јован Клуцки.²⁴

О Бозитовцу се зна само да је био Србин из Пеште, послован човек који се од шездесетих до деведесетих година 19. века бавио различитим пословима, пре свега трговином. Увозио је робу из иностранства и наводно радио и као лиферант српског двора.²⁵

У фабрици стакла Јулија Бозитовца стакло је израђивано од разбијеног стакла са додатком соде. Постојала су четири лонца и један ножни оштрач за глачање, шлифовање посуђа. Гравера и мајстора за осликавање није било. Тучница за ситњење сировине је била проста и окретао је један коњ.²⁶ Према писању ондашње штампе „г. Бозитовац је имао рачун да ће израђивањем продуката од просте (зеленкасте) масе моћи савршено да побије конкуренцију страног увоза, ма и поред данашње царинске тарифе. Међу тим, ако се временом повећа тарифа за финије артикле, или ако буде довољно наруџбине за ове, биће у стању, да и овакове израђује.“ У овом тексту се сазнаје и да

²³ *Србске новине*, 31. август 1879, 1.

²⁴ С. Ђокић, *Јагодинска стаклара*, Наш завичај, Јагодина 1936, 10.

²⁵ Ј. Ђурић, *нав. дело*, 41.

²⁶ *Српски занатлија, календар са сликама за 1890. годину*, Београд 1890, 38.

Слика 4. Нацко Јанковић са супругом, 1884–1893, Завичајни музеј Јагодина

су радници у стаклари „наши суплеменици – Словинци а помажу им и наши људи. Шегрти су махом овдашњи дечаци, који се веома марљиво труде да изуче посао. Овоме иде на рачун и необично старање г. Бозитовца, да се домаћи синови изуче овом тако важном послу.“ Исти новинар је закључио да „сасвим отворено и са потпуним уверењем тврдимо да продукти ове фабрике и по квалитету а и по народном укусу далеко надмашују страну израду ове врсте“.²⁷ Фабрика није имала новчаних средстава како би се модернизовала и на тај начин повећала

²⁷ *Видело*, 23. јул 1880, Завичајни музеј Јагодина, Збирка архивалија, ФХI, к. 1, бр. 113.

Децембар 1889

12	Јулија Јанковић Тројак по Пошту, у Кошаринам 1885	39 20	39 20	2881 25
"	Ованко Петровић Мишић			
	30 м означено Свртло	170	111 -	
	8 " поштом	140	27 20	
	13 м биледа		130 30	
	300 м по Свртло	6	18 -	
	1 Кош		9 30	
	Енот		1 20	
	100% а б		297 50	
			18	
			289 50	284 50
12	Јулија Живковић Кривац			
	30 м означено Свртло	4	6 -	
	10 м пошту биледа		46 50	
	12 м пошту биледа		12 20	
	1 Свртло		2 -	
	Енот		60	
	100% а б		67 10	
			4 60	
			62 50	62 50
13	Светко Мишић Кривац			
	3 м разне Свртло	4	12 -	12 -
"	Светко Мишић Кривац			
	2 м разне Свртло	4	8 -	
	150 м пошту биледа	7	10 50	
			18 50	18 50
14	Милан Јанковић Кривац			
	14 м разне Свртло	520	24 50	
	20 " " "	550	30 -	
	12 м пошту биледа	10	15 20	
	4 м пошту биледа	520	12 50	
	1 м пошту биледа		3 20	
			144 -	144 -
15	Јулија Бозитовић Кривац			
	9 м разне Свртло	220	30 40	
	14 " " "	5	62 -	
	200 м пошту биледа	6	12 -	
	2 м пошту биледа	920	8 40	
	1 м пошту биледа		3 20	
	20 м биледа		66 40	

Слика 5. Страна из пословне књиге фабрике стакла Нацка Јанковића са именом Јулија Бозитовца као купца производа, децембар 1889, документација Завичајног музеја Јагодина

производњу, па је из тих разлога морала да прекине рад. Стаклару је од Бозитовца 1882. године откупио Атанасије Нацко Јанковић (1829–1898), трговац из Јагодине, уз придружени капитал свог таста Мике Аранђеловића.²⁸ (слика 4) Име Јулија

²⁸ Нацко Јанковић је био син Јанка Костића, калајџије. У Јагодини је завршио основну школу, а онда отпочео да се бави породичним калајџијским занатом. Након очеве смрти 1849. године, постаје трговац, в: Н. Станојловић, Атанасије Нацко Јанковић, Српски биографски речник, 4, Нови Сад 2009, 285–286.

Вредно за потрошаче стакларије у опште!

Јагодинска стаклена фабрика израђује све сорте стакларије по новој мери и моли поштоване потрошаче да се са својим наручбинама на њу обрате.

Умерена цена као и солидна израда и брза услуга даје нам наде на што већу поруџбину.

Јагодина, 20. Марта 1885.

С поштовањем,
НАЦКО ЈАНКОВИЋ & К.

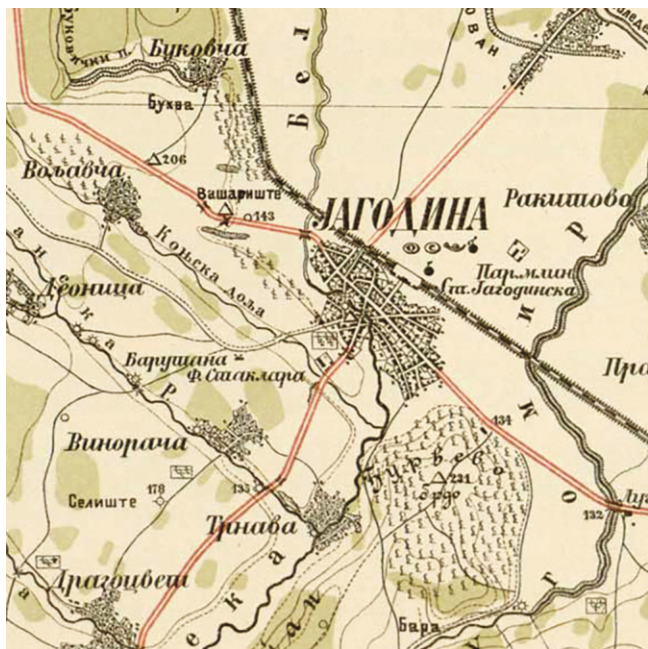
29,2—3

Слика 6. Оглас фабрике стакла Нацка Јанковића објављен у „Српским новинама“, 1885.

Бозитовца налазимо током 1889. и 1890. године у пословним књигама јагодинске стакларе као наручиоца производа са ортаком Петковићем са којим послује у Нишу.²⁹ (слика 5)

Средином септембра 1886. године Министарству народне привреде се обратио Јосиф Прохаска који је тражио концесије и бесплатно државно земљиште за подизање фабрике стакла. Он у свом писму говори како је индустрија стакла у Србији у примитивном стању, да једина постојећа фабрика стакла у Јагодини израђује само просто шупље стакло као и то да је увоз стакла изузетно велики. Прохаска наводи да би његова фабрика била уређена по најновијим и најбољим техничким принципима, а производила би просто бело стакло, прозорско стакло, ливено, пресовано и сечено и „све могуће ствари које се од стакла израђивати

²⁹ Завичајни музеј Јагодина, Збирка архивалија, ФХI, к. 1.

Слика 7. Локација фабрике стакла Нацка Јанковића у Јагодини, Генералштабна карта Краљевине Србије, 1893, Народна библиотека Србије

могу а у постојећој фабрици стакла у Јагодини сад не израђивају³⁰. Како нема даљих података о овој молби, може се претпоставити да је одговор Министарства био негативан.

Стаклара у Јагодини је радила најпре под називом „Нацко Јанковић и компанија“. Јанковић и Аранђеловић су раскинули ортаклук 5. јула 1896. године, па је фабрика протоколисана под називом „Нацко Јанковић и син“. Њена локација је евидентирана на карти Генералштаба Краљевине Србије из 1893. године где се види да се налазила крај пута за Крагујевац, у близини градског гробља.³¹ (слика 7)

³⁰ Исто

³¹ Генералштабна карта Краљевине Србије. Ж 5, Јагодина, Географско одељење Главног Генералштаба, Београд, 1893, https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:SD_CD35FF9C8886AF4EB9054DF54F8D3D8C, приступљено 07.10.2024.

У стаклари су као мајстори радили Чеси, Словаци, Немци и Словенци. Производиле су се све врсте шупљег, шлифованог, пресованог (бело и плаво), молваног и гравираног стакла. Равно стакло за прозоре није произвођено. Израђивано је амбалажно (бело, зелено и смеђе), медицинско и употребно стакло, стаклене цеви, стакло за лампе, чак и стаклени цреп. По поруџбини су израђивани и луксузнији производи и биљурно стакло. Стални купци медицинског стакла (белог, зеленог и плавог) били су Шохајева апотека у Јагодини, апотекар Константин Нуша из Ћуприје, Јулије Драшкоци из Свилајнца, Драгослав Кедровић из Крушевца, Ђорђе Хас из Алексинца. За потребе Пиваре у Јагодини стаклара је осим боца производила стаклене цеви за „пивске апарате“. Драгутин Симић из Јагодине, власник Хотела Симић, набављао је код Нацка Јанковића стаклено посуђе за своју кафану. Фабрика је снабдевала стаклом потрошаче широм Србије, а имала је своја складишта у Београду, Крагујевцу и Нишу.³²

Фабрика је била механизована и састојала се из неколико одељења. У топионици са осам отворених лонаца за топљење стаклене масе који су запремали по 200 kg сировине, налазила се пећ, „сименсоновог регенератив система са генераторима и зиданим димњаком“. Угаљ је набављан из Сењског рудника и Алексинца, а песак и кварц из ближе околине Јагодине. За 24 сата могло се произвести 170 шоха стакла. Тучница је била на води и за 24 сата могло је да се иситни у прах 800 kg сировина. У одељењу за сечење и брушење стакла, уређај од пет до шест оштрача је покретан парном машином која има систем локомотива од 6 коњских снага.³³ У овом одељењу је било запослено шест радника, док су по два радила у одељењу за сликање, шарање и

³² Ј. Ђурић, *нав. дело*, 51–52.

³³ *Отаџбина*, 1. јануар 1880, 646.

Новине и часописи

- *Србске новине*, Београд
- *Видело*, Београд
- *Дневни лист*, Београд
- *Новине читалишта београдског*, Београд
- *Отаџбина*, Београд
- *Српски занатлија*, календар са сликама за 1890. годину, Београд
- *Наш завичај*, Јагодина

Објављени извори

- *Од Карла Белонија до Јосифа Панчића 1839–1847. Прилози за историју здравства у Јагодинском округу*, прир. Д. Танић и Д. Јовановић, Јагодина 2005.

Необјављени извори

- Одговори на поједине тачке стављених питања, о стању фабрике стакла Нацка Јанковића и сина из Јагодине, Завичајни музеј Јагодина, Збирка архивалија, Ф XI, к. 1.
- Пословна књига фабрике стакла Нацка Јанковића, Завичајни музеј Јагодина, Збирка архивалија, Ф XI, к. 1.

Каталози изложби

- Ј. Ђурић, *Стакло у Србији XIX века*, Београд 1984.
- М. Бојкић, *150 година стакларства у Србији – стакларе у Јагодини*, Јагодина 1997.
- *Завичајни музеј Јагодина: стална изложбена поставка*, ур. Б. Цветковић и С. Додић, Јагодина 2001.
- Љ. Здравковић, Д. Дедић, *150 година апотекарства у Јагодини*, Јагодина 2002.
- *150 година Јагодинске пиваре*, Јагодина 2003.
- Д. Воргић, *Наше стакло, 170 година од оснивања прве фабрике стакла у Србији*, Зрењанин 2016.
- С. Додић, Ј. Трајков, *Рађање стакларства у Србији. Стакло из збирки Завичајног музеја Јагодина*, Јагодина 2022.
- Б. Црвенковић, *На стакленом путу: уметност стакла и репрезентација у Србији 1850–1950*, Београд 2022.

Чланци

- С. Ђокић, *Јагодинска стаклара*, Наш завичај (1936), 10–14.
- Б. Цветковић, *Портрет Петра Јанковића*, Саопштења XXXII/XXXIII (2001), 195–202.
- М. Бојкић, *Стакларе у Јагодини*, у: *Књига о стаклу. Зборник радова са симпозијума „150 година стакларства у Србији“*, ур. Б. Цветковић, Јагодина 2002, 37–56.
- Н. Станојловић, Аврам Петронијевић (1791–1852): прилози за биографију, у: *Књига о стаклу. Зборник радова са симпозијума „150 година стакларства у Србији“*, ур. Б. Цветковић, Јагодина 2002, 57–76.
- Н. Станојловић, Атанасије Нацко Јанковић, Српски биографски речник, 4, Нови Сад 2009, 285–286.

Монографије и студије

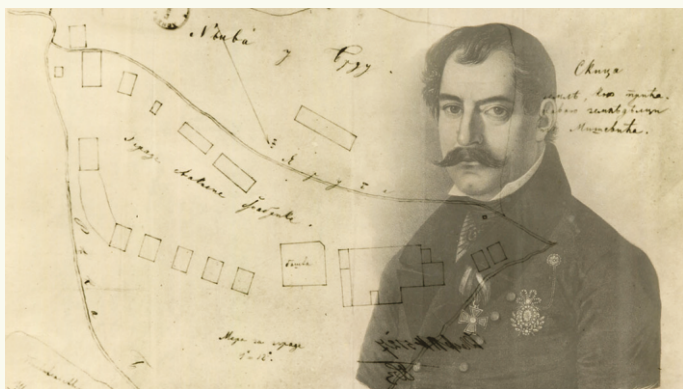
- Н. Вучо, *Развој индустрије у Србији у XIX веку*, Београд 1981.
- Ф. Каниц, *Србија: земља и становништво од римског доба до краја XIX века*, Београд 1985.
- С. Ветнић, *Старе трговине и трговци у Јагодини од 1815. до 1944. године*, Светозарево 1992.
- Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку*, Београд 2006.
- Р. Ј. Поповић, *Аврам Петронијевић*, Београд 2012.
- Д. Грбовић, *60 година Завичајног музеја у Јагодини (1953/4/5–2013)*, Јагодина 2017.
- Х. Микић, Е. Радоњић - Живков, *Привреда Параћина: од млина до савремене индустрије*, Параћин 2018.
- И. Борозан, *Слика и моћ: представа владара у српској визуелној култури 19. и 20. века*, Београд 2013.
- Ј. Трајков, *Наш завичај: културно-историјско наслеђе Јагодине од почетка 19. века*, Јагодина 2021.

Интернет извори

- <https://creativeglassserbia.com>
- <http://schreiber-neffen.com>
- <https://opensalts.us/References/Catalogs/catalogs-Czech.html>
- <https://loftparts.pl/news/n/247/Catalogues>
- <https://www.bohemianglass.org>
- www.pressglas-korrespondenz.de/archiv/pdf/pk-2013-2w-03-vorgic-mb-paracin-1955.pdf

Поседну захвалност на помоћи у реализацији ове публџкације аутор дугује Историјском музеју Срдије и Завичајном музеју Параћин на уступљеној грађи, зaтим Δејану Воргићу, кустосу Народног музеја Зрењанин, Тијани Пешић, кустосу Завичајног музеја Параћин и Биљани Црвенковић, вишем кустосу Музеја Југославије на неседичном залагању и сарадњи током каталошке обраде предмета, као и Ђорђу Филиповићу, дизајнеру Завичајног музеја Јагодина, на фотографисању предмета и великом труду који је уложио у осмишљавању и изрази визуелног идентитета овог каталога.

Аврамовац – прва српска фабрика стакла

Прва индустријска производња у Србији покренута је у близини Јагодине 1846. године оснивањем фабрике стакла Аврама Петронијевића на локацији између села Мишевић и Белица. Фабрика је неко време добро пословала, али није могла да издржи конкуренцију коју је представљао увоз стаклених производа из Аустрије. Изненадна смрт Петронијевића 1852. године значила је и крај прве српске фабрике стакла.

Више о томе на сајту,
линк на QR коду.

Кнез Александар Карађорђевић у посети Јагодини и стаклари Аврама Петронијевића

Осам месеци након што је у стаклари Аврама Петронијевића произведено прво стакло и послато на поклон кнезу Александру Карађорђевићу, српски владар је посетио ову фабрику и том приликом му је приређен величанствен дочек. Пар година касније кнез је приликом путовања по Србији поново био гост Аврама Петронијевића, а потом се упутио до Јагодине где је и преноћио. О овим посетама писала је ондашња штампа („Новине читалишта београдског“ и „Србскеновине“).

Више о томе на сајту,
линк на QR коду.

„ЈАГОДИНСКО СТАКЛО“ – Производи јагодинске фабрике стакла Нацка Јанковића из збирке Завичајног музеја Јагодина

Оживљавање српске производње стакла дошло је тек после доношења Закона о потпомагању домаће индустрије из 1873. године. Дозволу за основање нове фабрике стакла у Јагодини добио је 1879. године Јулије Бозитовац. Фабрика се налазила на крају Левачке чаршије, на старом друму према Крагујевцу. Указом кнеза Милана Обреновића од 7. августа 1879. године Бозитовцу је, осим да отпочне са радом и да експлоатише сировине, дозвољено и да у року од 10 година може да увезе из иностранства машине, делове машина, справе и оруђа, као и други материјал за израду стакла без плаћања царине и такси.

Више о томе на сајту,
линк на QR коду.

Рађање стакларства у Србији: стакло из збирки Завичајног музеја Јагодина

Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 2022. година проглашена је Међународном годином стакла (International Year of Glass–IYOG22). Читава ова година биће посвећена афирмисању улоге и значаја које стакло има у науци, економији и култури. Завичајни музеј Јагодина се придружује обележавању Међународне године стакла изложбом „Рађање стакларства у Србији: стакло из збирки Завичајног музеја Јагодина“ на којој је представљено 85 предмета од стакла из збирки Археолошког и Уметничког одељења израђених у периоду од касне антике до средине 20. века. Територија Града Јагодина је колевка националне производње и индустријализације стакла у обновљеној Србији јер је овде основана прва стаклара 1846. године на локацији између реке Белице и села Мишевић и Белица, на обронцима Црног врха. Стаклару је основао Аврам Петронијевић, истакнута личност ондашњег времена, а радила је све до његове изненадне смрти 1852. године. Другу српску стаклару отворио је 1879. године Србин из Пеште Јулије Бозитовац и то у самој Јагодини. Ову стаклару је откупио неколико година касније јагодински трговац Нацко Јанковић. Његова фабрика стакла радила је све до средине прве деценије 20. века када је затворена. Производњу стакла у Србији 1907. године преузима Српска фабрика стакла у Параћину, која је активна и данас.

Више о томе на сајту,
линк на QR коду.

Више о томе на сајту,
линк на QR коду.

Збирка предмета од стакла

Збирка предмета од стакла садржи амбалажно стакло и стаклене предмете који су били део покућства јагодинских породица. У Јагодини је 1846. године отпочела са радом прва фабрика стакла. Ово је уједно била и прва фабрика у Србији, а њено отварање означило је почетак индустријске производње у нашој земљи. Њен оснивач био је Аврам Петронијевић (1791–1852), истакнута личност српске историје 19. века. Ова фабрика је радила до 1852. године. Производњу стакла је након Петронијевића преузео Јулије Бозитовац са ортацима, а од њега је откупио јагодински трговац Нацко Јанковић. Његова стаклара радила је све до 1907. године када је затворена. Исте године формирана је Српска фабрика стакла у Параћину. Како је Јагодина током 19. века била индустријски центар у производњи стакла, у Збирци предмета од стакла су од посебног значаја производи јагодинске стакларе, од којих су најбројнији они произведени у стаклари Нацка Јанковића. Велики део збирке чини стакло произведено током прве половине 20. века у Српској фабрици стакла у Параћину, али и увозно стакло различите намене које је било део покућства јагодинских кућа из периода између два светска рата.

**CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд**

069.51:39]:666.1(497.11)(083.82)
666.1:748(497.11)

ТРАЈКОВ, Јасмина, 1979-

Стакло из збирке Завичајног музеја Јагодина / [аутор] Јасмина
Трајков ; [фотографије Ђорђе Филиповић]. - Јагодина : Завичајни
музеј "Јагодина", 2024 (Јагодина : Златна књига). - 199 стр. : фотогр.
; 21 x 21 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија: стр. 196.

ISBN 978-86-85065-48-4

а) Завичајни музеј (Јагодина) - Збирка предмета од стакла - Каталогизи
б) Стакларство - Србија

COBISS.SR-ID 159100681

ზავიწყაჲნი
მუზეუ
იაგაძინა

ISBN 978-86-85065-48-4

9 788685 065484